

ΓΕΩΡΓΙΑ ΑΠΟΣΤΟΛΟΠΟΥΛΟΥ

Η ΙΣΤΟΡΙΚΟΦΙΛΟΣΟΦΙΚΗ ΜΕΘΟΔΟΣ ΣΤΗΝ ΘΕΩΡΗΣΗ ΤΟΥ ΝΙΚΟΛΑΟΥ ΚΟΤΖΙΑ

1. Γενικός χαρακτηρισμός.

Ο Νικόλαος Κοτζιάς (1814-1885) είναι ο πιο σημαντικός νεοέλληνας ιστορικός της φιλοσοφίας στον δέκατον ένατο αιώνα. Στο πεντάτομο έργο του για την ιστορία της φιλοσοφίας παρουσιάζει με άμεση γνώση των κειμένων (τουλάχιστον στις περισσότερες περιπτώσεις) και με κριτική ματιά όλη την ιστορία της φιλοσοφίας από τους αρχαιότετους χρόνους έως τον δέκατον ένατο αιώνα.¹ Στο σύντομο έργο του για τον Σέλλινγκ παρουσιάζει την φιλοσοφία του δασκάλου του, κοντά στον οποίο μαθήτευσε για οκτώ περίπου χρόνια.²

Τέλος στο δοκίμιό του για την πανεπιστημιακή σπουδή σκιαγραφεί τις αρχές των επιστημών και δικαιολογεί την θέση των επιστημών στην θεσμική οργάνωση της γνώσης.³ Σε αυτό το δοκίμιο ο Κοτζιάς λαμβάνει ως αφετηρία το έργο του Σέλλινγκ *Παραδόσεις περί της μεθόδου της ακαδημαϊκής σπουδής* (1803), αλλά σε λίγες περιπτώσεις υιοθετεί τις απόψεις του δασκάλου του.⁴ Πράγματι ο Κοτζιάς με τα φιλοσοφικά έργα του προσέφερε την συστηματική γνώση της φιλοσοφίας και συνέβαλε τόσο στην διεύρυνση του νεωτερικού θεματολογίου όσο και στην διαμόρφωση της ορολογίας της νεοελλη-

1. Ν. Κοτζιάς, *Ιστορία της φιλοσοφίας από των αρχαιοτάτων χρόνων μέχρι των καθ' ημάς*. Τόμοι 1-5. Εν Αθήναις, 1876-1884.

2. Ν. Κοτζιάς, *Σχελίγγιος, ήτοι ολίγα τινά περί του βίου και της φιλοσοφίας αυτού*. Εν Αθήναις, 1855.

3. Ν. Κοτζιάς, *Περί πανεπιστημιακής σπουδής δοκίμιον*. Αθήνησι, 1858.

4. F.W.J. Schelling, *Vorlesungen über die Methode des akademischen Studiums*. Auf der Grundlage des Textes der Ausgabe von O. Weiss mit Einleitung und Anmerkungen neu herausgegeben von W. Ehrhardt. Philosophische Bibliothek Band 275. Hamburg, 1974.

νικής φιλοσοφίας, ενώ οι επιδράσεις του έργου του σε μεταγενέστερους νεοέλληνες φιλοσόφους είναι ένα ζήτημα που πρέπει να διερευνηθεί.⁵

Ο Κοτζίάς έχει σαφείς απόψεις για την μέθοδο της ιστορίας της φιλοσοφίας, αλλά εξετάζει το πρόβλημα της μεθόδου πάντοτε στο πλαίσιο της θεωρίας της ιστορίας της φιλοσοφίας ως επιστήμης. Βέβαια το πρόβλημα της μεθόδου είναι η απόληξη ενός πλέγματος προβλημάτων που αναφέρονται στην φιλοσοφία της ιστοριογραφίας της φιλοσοφίας, στην φιλοσοφία της ιστορίας της φιλοσοφίας ως πραγματικότητας, στην φιλοσοφία της ιστορίας και στην μεταφιλοσοφική εξέταση της ίδιας της έννοιας της φιλοσοφίας. Ο Κοτζίάς εξετάζει αυτά τα προβλήματα, αλλά προσπαθεί να προσδιορίσει την μέθοδο της ιστοριογραφίας της φιλοσοφίας λαμβάνοντας υπόψη κυρίως την σχέση μεταξύ θεωρίας και μεθόδου.

Ωστόσο υπάρχει για τον Κοτζίά ένα παράδειγμα ενοποίησης θεωρίας και μεθόδου, το χεγκελιανό, το οποίο για τον Κοτζίά, έχει διαψευστεί από την ίδια την πραγματικότητα και επιβάλλει την επανεξέταση του προσδιορισμού τόσο της φιλοσοφίας όσο και της ιστορίας της φιλοσοφίας και της μεθόδου της. Τελικώς ο Κοτζίάς προτείνει μια μεικτή μέθοδο της ιστορίας της φιλοσοφίας, που στηρίζεται στην θεωρία και έχει συνέπειες και για την ερμηνεία των φιλοσοφικών κειμένων, και ο ίδιος συνδέει την ιστορία της φιλοσοφίας με την φιλοσοφία της ιστορίας.

2. Ο προσδιορισμός της ιστορίας της φιλοσοφίας.

Ο Κοτζίάς θεωρεί απαραίτητη την κριτική στις θέσεις του Χέγκελ για την σχέση της φιλοσοφίας τόσο με την ιστορία της όσο και με την πραγματι-

5. Για την φιλοσοφία του Κοτζίά βλ. Γ. Αποστολοπούλου, «Οι Έλληνες μαθητές του Schelling. Μια σύντομη επισκόπηση», *Δωδώνη* 20 (1991)/3 σ. 9-25, γερμανική περίληψη σ. 25, εδώ κυρίως σ. 18 κ. ε.- Γ. Αποστολοπούλου, «Ένα χειρόγραφο της Εθνικής Βιβλιοθήκης της Ελλάδος με σημειώσεις από παραδόσεις του Schelling», *Δωδώνη* 19 (1990)/3 σ. 41-46, γερμανική περίληψη σ. 46.- G. Apostolopoulou, "Hegel - Studien in Griechenland", *Hegel - Studien* 21 (1986) σ. 189-218, εδώ κυρίως σ. 198 κ.ε.- F.W.J. Schelling, *Philosophie der Mythologie in drei Vorlesungsnachschriften 1837/1842*. Hrsg. v. Kl. Vieweg u. Chr. Danz unter Mitwirkung von G. Apostolopoulou. München. 1996 σ. 17. (και στα γαλλικά: F.W.J. Schelling, *Leçons inédites sur la philosophie de la mythologie*. Édité et présenté par Kl. Vieweg et Chr. Danz. Reconstitué et annoté avec le concours de G. Apostolopoulou. Traduit par A. Pernet. Grenoble, 1997).- P.Δ. Αργυροπούλου, *Η φιλοσοφική σκέψη στην Ελλάδα από το 1828 έως το 1922*. Ανθολογία κειμένων με εισαγωγή και σχόλια. Τόμος Α'. Ευρωπαϊκές επιδράσεις και προσπάθειες για μια εθνική φιλοσοφία 1828-1875 Αθήνα, 1995, σ. 3/4 κ.ε.

κότητα, επειδή αυτές οι θέσεις απαρτίζουν το πιο σημαντικό επιστημολογικό παράδειγμα της ιστορίας της φιλοσοφίας στον δέκατον ένατο αιώνα.⁶

Ο Κοτζιάς αρχίζει τον πρόλογο του έργου του για την ιστορία της φιλοσοφίας υπογραμμίζοντας ότι «ούτε το πραγματικόν κατέστη βάση του φιλοσοφικού ούτε το φιλοσοφικόν βάσανος της γνησιότητας του πραγματικού, ούτε αμφοτέρω εσωτερικώς συνεδέθησαν».⁷ Αν και ο Κοτζιάς δεν αναφέρει τον Χέγκελ, είναι φανερό ότι αναιρεί την άποψη του Χέγκελ «ό,τι είναι έλλογο είναι ενεργώς πραγματικό, και ό,τι είναι ενεργώς πραγματικό, είναι έλλογο», η οποία αποδίδεται στα ελληνικά συνήθως ως «ό,τι είναι λογικό είναι πραγματικό, ό,τι είναι πραγματικό είναι λογικό».⁸ Ο Κοτζιάς δεν δέχεται ότι η σύνδεση φιλοσοφίας και πραγματικότητας είναι δυνατή υπό τις προϋποθέσεις, τις οποίες θέτει το σύστημα του Χέγκελ, αλλά ο ίδιος δεν αρνείται την εγκυρότητα του ερωτήματος.

Μπορεί να υποστηριχτεί ότι, αν ο Χέγκελ δέχεται την ενοποίηση της ενεργού πραγματικότητας και της γνώσης στο επίπεδο της έννοιας, ο Κοτζιάς διατηρεί αυτοτελές το επίπεδο της γνώσης και εξαρτά «την γνώσιν των όντων . . . εκ της γνώσεως της εννοίας», χωρίς να αποδίδει μεταφυσικό νόημα στην έννοια.⁹ Τελικώς ο Κοτζιάς διατηρεί την διαφορά μεταξύ πραγματικότητας και γνώσης και με αυτόν τον τρόπο μπορεί να προσδώσει στην ιστορία της φιλοσοφίας τον χαρακτήρα της επιστήμης, η οποία εξετάζει τα φιλοσοφικά συστήματα στην αυτοτέλειά τους και δεν εισάγει προκατασκευασμένα ιστορικά σχήματα.

Η κριτική του Κοτζιά στην θεωρία του Χέγκελ για την ιστορία της φιλοσοφίας ακολουθεί κυρίως την κριτική που είχε ασκήσει ο πρώιμος Τσέλλερ στον Χέγκελ.¹⁰ Ο Κοτζιάς ασκεί διεξοδική κριτική στην άποψη του Χέγκελ

6. Για την εξέλιξη της επιστημολογίας της ιστορίας της φιλοσοφίας στον δέκατον ένατον αιώνα βλ. L. Geldsetzer, *Die Philosophie der Philosophiegeschichte im 19. Jahrhundert. Zur Wissenschaftstheorie der Philosophiegeschichtsschreibung und -betrachtung*. Meisenheim am Glan, 1968.

7. Κοτζιάς, *Ιστορία της φιλοσοφίας* ό.π., τόμ. I σ. ε'.

8. G.W.F. Hegel, *Grundlinien der Philosophie des Rechts oder Naturrecht und Staatswissenschaft im Grundrisse*. (=G.W.F. Hegel, *Sämtliche Werke*. Jubiläumsausgabe, Siebenter Band). Stuttgart-Bad Cannstatt, 1964 σ. 33. Ο Κοτζιάς θεωρεί αυτή την άποψη του Χέγκελ ως «παραλογισμό». Βλ. Κοτζιάς ό.π., τόμ. I σ. 118 και τόμ. V σ. 93 με αναφορά στην κριτική που είχε ασκήσει ο Σέλλινγκ στον Χέγκελ.

9. Κοτζιάς ό.π. τόμ. I σ. 65.

10. Ό.π. σ. 7. Ο Κοτζιάς αναφέρει δύο κείμενα του Τσέλλερ χωρίς πλήρεις παραπομπές: Α) E. Zeller, "Die Geschichte der alten Philosophie in den letztverflossenen 50 Jahren mit besonderer Rücksicht auf die neueste Bearbeitung derselben", *Jahrbücher der Gegenwart*, hrsgg. v. A. Schwegler, Jg. 1843, Nr. 12-22, σ. 53 κ.ε. και σ. 62-64. Το κείμενο περιλαμβάνεται και στο: E. Zeller, *Kleine Schriften*, hrsgg. v. O. Leuze. Berlin, 1910 σ. 1-85. Για το θέμα βλ. Κοτζιάς κυρίως ό.π. τόμ. I σ. 9. Β) E.

ότι η ακολουθία των φιλοσοφικών συστημάτων είναι η αυτή με την ανέλιξη των λογικών προσδιορισμών της ιδέας.¹¹

Όπως υποστηρίζει ο Κοτζιάς, ο Χέγκελ έχει παραγνωρίσει τα προσδιοριστικά στοιχεία τόσο της ιστορίας όσο και της φιλοσοφίας. Ο Κοτζιάς, ακολουθώντας τον Τσέλλερ, υπογραμμίζει ότι η ταυτότητα της ακολουθίας των φιλοσοφικών συστημάτων με την ακολουθία των «καθαρών εννοιών», την οποία είχε υποστηρίξει ο Χέγκελ, είναι ένας ισχυρισμός που διαψεύδεται από την ίδια την ιστορία της αρχαίας ελληνικής φιλοσοφίας.¹² Βέβαια αυτό το κριτικό επιχείρημα έχει διατυπωθεί και από άλλους νεοέλληνες φιλοσόφους. Η αλήθεια πάντως είναι ότι ο Χέγκελ διατύπωσε την γνώμη του για την ταυτότητα των δύο ακολουθιών, αλλά δεν προσέφερε την θεωρητική ανάλυσή της και την «εφαρμογή» της, τις οποίες παρουσίασε κατά κάποιον τρόπο ο Τσέλλερ.

Ως προς την σχέση της φιλοσοφίας με την ιστορία της φιλοσοφίας, ο Κοτζιάς επισημαίνει ότι, ενώ ο Χέγκελ θεωρεί την έννοια της φιλοσοφίας ως την κατάληξη της ιστορίας της φιλοσοφίας, ο ίδιος ο Χέγκελ την προϋποθέτει και την χρησιμοποιεί για να κατασκευάσει την ιστορία της φιλοσοφίας. Ο Κοτζιάς υποστηρίζει ότι η άποψη του Χέγκελ δεν καταλήγει σε αντίφαση, αν δεχτούμε, όπως και ο Χέγκελ, ότι η ιστορία διέπεται από αναγκαιότητα. Αν όμως λάβουμε υπόψη ότι η ιστορία διέπεται και από αναγκαιότητα και από ελευθερία, τότε η ιστορία δεν είναι δυνατόν ούτε να κατασκευαστεί ούτε να εξεταστεί με αναδρομή σε στοιχεία εκ των προτέρων. Γιατί, σύμφωνα με τον Κοτζιά, η ιστορία περιλαμβάνει όσα είναι ενδεχόμενο να είναι και διαφορετικά και όχι όσα υπάγονται στην αυστηρή λογική αναγκαιότητα.

Ο Κοτζιάς επικρίνει τον Χέγκελ ότι θεωρώντας το νοεόν ως το μοναδικό θέμα της φιλοσοφίας, δεν άφησε χώρο για την πράξη και συνεπώς ούτε για την ιστορία, η οποία ακριβώς είναι ο χώρος της πράξης και της ελευθερίας. Σύμφωνα με τον Κοτζιά, και η έννοια της αλήθειας, την οποία προβάλλει ο Χέγκελ, καταργεί την ιστορία, γιατί, αν η αλήθεια της φιλοσοφίας είναι αιώνια και αμετάβλητη, τότε αυτή δεν έχει ιστορία, οπότε και η ιστορία της φιλοσοφίας δεν υπάρχει.

Zeller, *Die Philosophie der Griechen, eine Untersuchung über Charakter, Gang und Hauptmomente ihrer Entwicklung*. Teil 1. Allgemeine Einleitung. Tübingen, 1844, βλ. Κοτζιάς ό.π. κυρίως σ. 9. Ο Τσέλλερ άσκησε σημαντική επίδραση στην διαμόρφωση της νεοελληνικής ιστορίας της φιλοσοφίας, αλλά το θέμα δεν έχει ερευνηθεί διεξοδικά.

11. Κοτζιάς ό.π. τόμ. I σ. 6 κ.ε.

12. Ό.π. Σύγρ. G.W.F. Hegel, *Vorlesungen über die Geschichte der Philosophie*. Erster Band (=G.W.F. Hegel, *Sämtliche Werke*. Jubiläumsausgabe. Siebzehnter Band). Stuttgart-Bad Cannstatt, 1965 σ. 59.

Οι θέσεις του Κοτζιά για τον προσδιορισμό της ιστορίας της φιλοσοφίας αναφέρονται αφενός στην ιστορία και αφετέρου στη φιλοσοφία. Ο ίδιος υπογραμμίζει ότι η ιστορία ως πραγματικότητα προηγείται της φιλοσοφίας και συγκροτείται από τις ιστορικές παραδόσεις, τόσο τις γραπτές όσο και τις προφορικές, οι οποίες δεν υποκαθίστανται από την έννοια.¹³ Ο προσδιορισμός της φιλοσοφίας είναι οντολογικός και βασίζεται στο σχήμα «απορία-πρόβλημα, δηλ. λύση της απορίας». Όπως γράφει ο Κοτζιάς, «Επειδή η αρχή της φιλοσοφίας είναι η απορία περί της σχέσεως των όντων προς τα αίτια, φανερόν είναι ότι της μεν φιλοσοφίας πρόβλημα είναι η λύσις αυτής της απορίας, της δε ιστορίας της φιλοσοφίας η εξήγησις του τρόπου, καθ' ον έκαστον σύστημα ταύτην την απορίαν έλυσε».¹⁴

Είναι φανερό, ότι με αυτούς τους προσδιορισμούς ο Κοτζιάς διαφοροποιείται από την νεώτερη φιλοσοφία και κυρίως από τα συστήματα του γερμανικού ιδεαλισμού και αντί για το απόλυτο ή για το εγώ προβάλλει τα όντα. Η διεξοδική ανάλυση της έννοιας της φιλοσοφίας, που έχει ο Κοτζιάς, θα μπορούσε να καταδείξει ότι ο ίδιος με την στροφή στην οντολογία θέλει να δώσει απάντηση στο ερώτημα για την αρχή της προσωπικής και της πολιτικής ελευθερίας. Διότι κατά την γνώμη του η νεώτερη φιλοσοφία, ενώ προέβαλε την ελευθερία, την θεμελίωσε ανεπαρκώς, όταν δέχτηκε ότι η αρχή της είναι το απρόσωπο απόλυτο.¹⁵ Ωστόσο η διεξοδική ανάλυση αυτού του θέματος δεν μπορεί να γίνει εδώ.

3. Η μέθοδος της ιστορίας της φιλοσοφίας.

Η μέθοδος της φιλοσοφίας και η μέθοδος της ιστορίας της φιλοσοφίας είναι αλληλένδετες σύμφωνα με τον Κοτζιά. Ο ίδιος υποστηρίζει ότι η γνώση της πραγματικότητας αποτελεί το κεντρικό πρόβλημα της φιλοσοφίας, η φιλοσοφία όμως παρουσιάζεται αρχικά ως θρησκευτική φιλοσοφία—όπως αυτό συνέβη στους ανατολικούς λαούς—, αλλά στην αρχαία Ελλάδα απελευθερώνεται από τη θρησκευτική αποκάλυψη και γίνεται έργο του λόγου.¹⁶ Η φιλοσοφία γίνεται επιστήμη, όταν αποκτήσει αρχή και μέθοδο, όταν δηλαδή διατυπώσει υπό τις δικές της προϋποθέσεις το ερώτημα για την αρχή των όντων και το εξετάσει διατυπώνοντας επιχειρήματα και συλλογισμούς. Και επειδή η φιλοσοφία δεν εξετάζει αντικείμενα αλλά προβλήματα, η μέθοδος της είναι «ο τρόπος του πραγματεύεσθαι» ή ο «τρόπος της σπουδής» των

13. Κοτζιάς ό.π. τόμ. Ι σ. 8 κ.ε.

14. Ό.π. τόμ. Ι σ. 16.

15. Κοτζιάς ό.π. τόμ. Ι σ. 25.

16. Ό.π. τόμ. Ι σ. 60.

προβλημάτων, ο οποίος ακριβώς επιτρέπει την διαμόρφωση του φιλοσοφικού συστήματος.¹⁷

Σύμφωνα με τον Κοτζίά, κάθε φιλόσοφος ακολουθεί την δική του μέθοδο, αλλά οι βασικές μέθοδοι της φιλοσοφίας διαμορφώθηκαν ήδη στην αρχαία ελληνική φιλοσοφία, η οποία είναι και η κατ' εξοχήν συστηματική φιλοσοφία.¹⁸ Η στροφή όμως στις απόψεις για την αρχή και για την μέθοδο της φιλοσοφίας πραγματοποιείται από τον Σωκράτη, ο οποίος, σε αντίθεση προς την εξωτερική μέθοδο της εξέτασης της φύσης, εισάγει την εσωτερική μέθοδο που εξετάζει την έννοια και εξαρτά την γνώση των όντων από την γνώση της έννοιας.¹⁹

Όπως ήδη αναφέρθηκε, η ιστορία της φιλοσοφίας εξετάζει τον τρόπο με τον οποίο τα διάφορα φιλοσοφικά συστήματα έλυσαν την θεμελιώδη απορία της φιλοσοφίας, που αναφέρεται στη σχέση των όντων με τα αίτια. Ο Κοτζίας, ακολουθώντας τον Τσέλλερ, υποστηρίζει ότι στην ιστορία της φιλοσοφίας η μέθοδος, ο τρόπος του πραγματεύεσθαι, περιλαμβάνει δύο στοιχεία, δηλαδή το ιστορικό και το φιλοσοφικό.²⁰

Η έννοια της ιστορίας, την οποία προβάλλει ο Κοτζίας, στην περίπτωση της ιστορίας της φιλοσοφίας δηλώνει την συνέχεια των φιλοσοφικών συστημάτων, η οποία σύμφωνα με τα εξωτερικά δεδομένα στηρίζεται στην ακολουθία του χρόνου, αλλά ως προς την εσωτερική συνέχεια στηρίζεται στην αναδρομή στην ίδια την φιλοσοφία. Διότι, όπως και αλλού επισημαίνει ο Κοτζίας, η σειρά των ιστορικών γεγονότων γενικά αποκτάει συνοχή και συνάφεια, όταν υπάρχει κάποια φιλοσοφική έννοια της ιστορίας.²¹

Βέβαια για τον Κοτζίά η βάση του φιλοσοφικού στοιχείου είναι το ιστορικό, το οποίο συνάγεται από την μελέτη των πηγών. Οπότε η διαφορά ιστορίας και φιλοσοφίας διατηρείται, επειδή ακριβώς εισάγεται η αυτοτέλεια του κειμένου, η οποία παρεμβάλλεται μεταξύ των δύο. Πως όμως προκύπτει το φιλοσοφικό στοιχείο; Ο Κοτζίας υποστηρίζει ότι η ιστορία της φιλοσοφίας προϋποθέτει την γνώση της φιλοσοφίας, τουλάχιστον της φιλοσοφίας της εποχής του ερευνητή. Ωστόσο δημιουργείται η εντύπωση ότι ο Κοτζίας εμπλέκει το θέμα σε ένα κυκλικό επιχείρημα. Διότι ο ίδιος υποστηρίζει ότι, εφόσον οι διάφορες φιλοσοφικές ενδοχές αποτελούν προσπάθειες για την λύση της θε-

17. 'Ο.π. τόμ. Ι 16. Βλ. και Κοτζίας, *Περί πανεπιστημιακής σπουδής δοκίμιον* ό.π. σ. 49.

18. Κοτζίας, *Ιστορία της φιλοσοφίας* ό.π. τόμ. Ι σ. 18.

19. 'Ο.π. τόμ. Ι σ. 65.

20 'Ο.π. τόμ. Ι σ. 4 κ.ε.

21. 'Ο.π. τόμ. Ι σ. 9. Βλ. και Κοτζίας, *Περί πανεπιστημιακής σπουδής δοκίμιον* ό.π. σ. 204.

μελιώδους απορίας και συγχρόνως παραλλαγές του προσδιορισμού της φιλοσοφίας, η έννοια της φιλοσοφίας προκύπτει από την γνώση όλων των συστημάτων. Οπότε το πρόβλημα είναι ότι ο ερευνητής πρέπει να γνωρίζει την έννοια της φιλοσοφίας σύμφωνα με τα συστήματα, ώστε να ερευνήσει την ιστορία της φιλοσοφίας και συγχρόνως η έννοια της φιλοσοφίας προκύπτει από την γνώση των συστημάτων. Στην πραγματικότητα η εντύπωση της εμπλοκής αίρεται, αν λάβουμε υπόψη ότι ο εκάστοτε ερευνητής αποτελεί το κομβικό σημείο για την διαμόρφωση της θεώρησης της ιστορίας της φιλοσοφίας σε αναφορά προς την φιλοσοφία, της θεώρησης ακριβώς, η οποία έχει καταστασιακό χαρακτήρα και αναδιαρθρώνει την προοπτική των χρονικών κατηγοριών παρελθόντος, παρόντος και μέλλοντος.

Πάντως ο Κοτζιάς υποστηρίζει ότι η μέθοδος της φιλοσοφίας είναι ο συνδυασμός και του ιστορικού και του φιλοσοφικού στοιχείου. Ο ίδιος συμφωνεί ως προς αυτό το θεωρητικό στοιχείο με τον Τσέλλερ, αλλά δεν παραλείπει να ασκήσει κριτική στον τρόπο με τον οποίο ο Τσέλλερ εφάρμοσε αυτήν την μέθοδο στην δική του ιστορία της φιλοσοφίας. Καθόσον ο Κοτζιάς διαπιστώνει ότι το έργο του Τσέλλερ για την αρχαία ελληνική φιλοσοφία ανταποκρίνεται στα κριτήρια της φιλολογίας και της κριτικής, υστερεί όμως ως προς το φιλοσοφικό μέρος.²²

4. Η ερμηνεία των φιλοσοφικών κειμένων.

Ο Κοτζιάς εισάγει και στην ιστορία της φιλοσοφίας τα κριτήρια της επιστήμης της φιλολογίας. Και για τα φιλοσοφικά κείμενα ισχύει ό,τι ισχύει και για κάθε κείμενο. Η διευρεύνηση και η αποκρυστάλλωση του έγκυρου κειμένου αποτελούν το κύριο μέλημα και για τον ιστορικό της φιλοσοφίας. Η ερμηνεία όμως των φιλοσοφικών κειμένων προϋποθέτει την γνώση της φιλοσοφίας.

Ένα ζήτημα, το οποίο είναι σημαντικό για τον Κοτζιά, είναι η εσωτερική ερμηνεία των συστημάτων σύμφωνα με τις πηγές, ώστε κατά την γνώμη του να αποφεύγεται η απόδοση νεωτέρων απόψεων σε παλαιότερους φιλοσόφους, οι οποίοι δεν τις γνώριζαν.²³ Ο φιλόσοφος εξετάζει αν η ανάπτυξη του συστήματος είναι σύμφωνη με την αρχή ή αν το σύστημα παρουσιάζει αντιφάσεις, χωρίς όμως ο ίδιος να προσπαθήσει να τις άρει. Ένα άλλο στοιχείο της ερμηνείας είναι η ανάδειξη της συνάφειας των συστημάτων μέσα από την συνέχεια των προβλημάτων.

22. Κοτζιάς, *Ιστορία της φιλοσοφίας* ό.π. τόμ. Ι σ. 27.

23. Ό.π. τόμ. Ι σ. 27.

Ωστόσο οι εκτιμήσεις του Κοτζιά για την ιστορία της φιλοσοφίας παρουσιάζουν αμφισημία. Πρώτον ο ίδιος υποστηρίζει ότι τα φιλοσοφικά συστήματα έως την εποχή του δεν κατόρθωσαν να λύσουν την απορία για την αρχή των όντων και μάλλον οδήγησαν σε σύγχυση το όλο ζήτημα υιοθετώντας περισσότερες από μια αρχές ή προβάλλοντας το απρόσωπο απόλυτο. Σε αυτήν την περίπτωση η ερμηνεία των κειμένων τείνει στην αποδιάρθρωση της ιστορίας της φιλοσοφίας. Δεύτερον ο ίδιος αντιμετωπίζει τα φιλοσοφικά συστήματα ως παραλλαγές της ίδιας προσπάθειας για την λύση της θεμελιώδους απορίας της φιλοσοφίας. Οπότε αυτά αποτελούν στιγμές μιας αρμονίας, η οποία όχι μόνο διασώζει τις αναζητήσεις του λόγου, αλλά κυρίως προσφέρει την έννοια της φιλοσοφίας.

Υπό αυτές τις προϋποθέσεις η ιστορία της φιλοσοφίας υπηρετεί ιστορικούς, συστηματικούς και ερμηνευτικούς στόχους συγχρόνως. Διότι προσφέρει γνώση για την ιστορική εξέλιξη της φιλοσοφίας, προσφέρει την έννοια της φιλοσοφίας και ερμηνεύει τα κείμενα, τα οποία αποτελούν το σταθερό σημείο αναφοράς για τον στοχασμό.

Οπωσδήποτε ο Κοτζιάς παρακολουθεί κυρίως εκείνη την φάση της γερμανικής διαμάχης για την ιστορία της φιλοσοφίας ως επιστήμης, η οποία άρχισε μετά την έκδοση των παραδόσεων του Χέγκελ για την ιστορία της φιλοσοφίας, αλλά ο ίδιος έχει προσπαθήσει να διαμορφώσει μια κριτική θεωρηση που να χαρακτηρίζεται από αυτοτέλεια. Και βέβαια η κριτική του στο χεγκελιανό παράδειγμα της ιστορίας της φιλοσοφίας έχει ως πλαίσιο και την κριτική του Σέλλινγκ στον Χέγκελ. Ωστόσο ο Κοτζιάς δεν παύει να χρησιμοποιεί τις παραδόσεις του Χέγκελ για την ιστορία της φιλοσοφίας ως πηγή θεωρητικών εκτιμήσεων των διαφόρων συστημάτων, χωρίς όμως να ανατρέχει στο πνεύμα ή στην ιδέα.

Σε γενικές γραμμές ο Κοτζιάς δεν ανάγει την ερμηνεία των φιλοσοφικών κειμένων σε πρόβλημα της μεθόδου αλλά σε πρόβλημα της θεωρίας, η οποία ακριβώς εξισορροπεί το ιστορικό και το φιλοσοφικό στοιχείο και συγχρόνως αφήνει ανοιχτή την προοπτική για τον στοχασμό. Διότι σε τελική ανάλυση ο ενεργός στοχασμός είναι αυτός που αποτελεί το αγώνισμα της ελευθερίας, αφού τα γεγονότα και τα κείμενα δεν αλλάζουν και έχουν ως προς την γραφή ανέκκλητο χαρακτήρα. Η ιστορία της φιλοσοφίας όμως, ενώ διαμορφώνει τους κανόνες της ερμηνείας των κειμένων, δεν καταλήγει σε κάποιον ερμηνευτισμό, δηλαδή στην επιταγή της ερμηνείας χάριν της ερμηνείας. Επίσης η ιστορία της φιλοσοφίας δεν καταλήγει σε κάποιον θετικισμό των κειμένων, ο οποίος συμπλέει με την υποτιθέμενη ανοιχτή σειρά των φιλοσοφικών συστημάτων.

Ήδη η έννοια του συστήματος αποτελεί ένα σχήμα σχέψης, το οποίο δημιουργεί το επίπεδο μεταξύ του κειμένου και της συστηματικής θεωρίας.

Από το συγκεκριμένο φιλοσοφικό κείμενο ανασυγκροτείται ένα συγκεκριμένο φιλοσοφικό σύστημα, το οποίο έχει ως στόχο την αλήθεια ως το γνώρισμα της εξήγησης του κόσμου σύμφωνα με αρχές.

Με αυτόν τον τρόπο ο Κοτζίας προσγράφει σε κάθε φιλόσοφο και σε κάθε προσπάθεια εξήγησης του κόσμου την πρόθεση για την αναζήτηση της αλήθειας, ενώ συγχρόνως αναγνωρίζει ότι η συστηματική φιλοσοφική θεωρία είναι υποχρεωμένη να διερευνήσει αν το κάθε φιλοσοφικό σύστημα ανταποκρίνεται στην αλήθεια. Και πάλι η αλήθεια δεν είναι ζήτημα της μεθόδου ή του κριτηρίου, αλλά συνάπτεται προς την θεωρία περί αρχών και προς την εσωτερική συνοχή του συστήματος, η οποία συνίσταται στην απουσία εσωτερικών αντιφάσεων.

Συνεπώς η ιστορία της φιλοσοφίας ως πραγματική εξέλιξη των συστημάτων διαθέτει και μια συνιστώσα της φιλοσοφίας της ιστορίας, η οποία για τον Κοτζία δεν οδηγεί στην σύντηξη φιλοσοφίας και πραγματικότητας, ή του νοείν και του πράττειν, αλλά αντιθέτως διαφυλάσσει τόσο την διάκριση όσο και την αμοιβαία συνάφεια θεωρίας και πράξης. Και πάλι η προτεραιότητα ανήκει στην θεωρία και συνεπώς και στην φιλοσοφία. Είναι χαρακτηριστικό ότι ο Κοτζίας δεν προβάλλει μια διαζευκτική εναλλαγή που να θυσιάζει την θεωρία στην πράξη ή την πράξη στην θεωρία, αλλά ο ίδιος τοποθετεί μεταξύ φιλοσοφικής θεωρίας και πολιτικής πράξης την παιδεία.²⁴

5. Το «τέλος» της ιστορίας της φιλοσοφίας.

Για τον Κοτζία η ιστορία είναι μεν ανοιχτή, αλλά δεν εκτείνεται στο άπειρο, αποτελεί ολότητα, όχι όμως με την έννοια του κύκλου, αλλά με την έννοια του οργανισμού. Η ιστορία αποτελεί ενότητα του χρόνου και περιλαμβάνει το παρελθόν, το παρόν και το μέλλον, χωρίς όμως ως ολότητα να υπόκειται στην εξουσία του ανθρώπου.²⁵ Ωστόσο ο άνθρωπος γνωρίζει και πράττει, κχτανοεί το «τέλος», τον σκοπό της ιστορίας και τον σκοπό της φιλοσοφίας έστω και αποσπασματικά ανάλογα με την εκάστοτε εποχή.²⁶ Στο επίπεδο της θεωρίας ο σκοπός είναι η αλήθεια, η εξήγηση του κόσμου εκπεφρασμένη σε ένα φιλοσοφικό σύστημα. Συγχρόνως όμως η φιλοσοφία εκφράζει και την ελευθερία του ανθρώπου να στοχάζεται τόσο για την αρχή των όντων όσο και για τον σκοπό της ηθικής και της πολιτικής.

Ως προς αυτό ο Κοτζίας συνάγει από την ιστορία της φιλοσοφίας ότι κανένα από τα φιλοσοφικά συστήματα δεν κατόρθωσε να παρουσιάσει πλήρως

24. 'Ο.π. τόμ. Ε σ. 522.

25. 'Ο.π. σ. 523.

26. 'Ο.π. σ. 528.

την αλήθεια για τις αρχές της πραγματικότητας. Ο ίδιος προβάλλει την αναγκαιότητα μιας μεταθεωρητικής εκδοχής, η οποία ως ένα είδος υπερσυστήματος θα αποτιμήσει με κριτικόν τρόπο και θα περιλάβει όλα τα φιλοσοφικά συστήματα.²⁷ Ως κάποιον βαθμό πρόκειται για μια υπέρβαση των μεταθεωρητικών απαιτήσεων της φιλοσοφίας του Χέγκελ, με την διαφορά ότι ο Κοτζιάς μεταθέτει τον στόχο από την απόλυτη γνώση στην πολιτική και ηθική παιδεία. Συγχρόνως ο Κοτζιάς τονίζει ότι το υπερσύστημα πρέπει να διαθέτει δικές του αρχές και ο ίδιος διατυπώνει μια θεωρία περί αρχών, η οποία αποδέχεται την θρησκεία και συνάμα ως έλλογη δικαιολόγηση της θρησκείας προηγείται της θρησκείας. Ο τρόπος προσδιορισμού των αρχών συνδυάζει τον θεϊσμό ή μάλλον τον μονοθεϊσμό με κάποιες δευτερεύουσες δημιουργικές κοσμολογικές αρχές, οι οποίες διερευνούνται υπό το πρίσμα των αριστοτελικών αιτίων.

Ωστόσο το ενδιαφέρον του Κοτζιά δεν είναι τόσο η κοσμολογία όσο είναι η θεμελίωση της πολιτικής και ηθικής ελευθερίας του ανθρώπου σύμφωνα με τα κριτήρια μιας φιλελεύθερης ουτοπίας για την πολιτική κοινωνία της ελευθερίας, η οποία θα είναι «έκτυπον της θείας βασιλείας» και θα εξισορροπεί την ελευθερία του πολίτη με την ελευθερία και την δικαιοσύνη των θεσμών υπο συνταγματικές προϋποθέσεις.²⁸ Οπότε και η ιδέα της ευνομούμενης πολιτείας αποτελεί τον σκοπό της ιστορίας στο επίπεδο της πράξης.

Όπως όμως αναφέρθηκε, μεταξύ θεωρίας και πράξης μεσολαβεί η παιδεία, την οποία κατά κύριον λόγο εκφράζουν τόσο η ιστορία της φιλοσοφίας όσο και η συστηματική φιλοσοφία, γιατί αυτές διδάσκουν τον σκοπό της ιστορίας του ανθρώπου. Αξίζει να αναφερθεί ότι αυτή η οντολογία της θεωρητικής και πρακτικής-πολιτικής ελευθερίας, η οποία διατυπώνεται *sub specie finitudinis*, δεν εκφράζει μόνον την θεωρητική αναζήτηση του φιλοσόφου, αλλά συνάπτεται και προς το προσωπικό βίωμα του αγωνιστή. Διότι ο Νικόλαος Κοτζιάς, που καταγόταν από τα Ψαρά, είχε λάβει μέρος και είχε τραυματιστεί στον απελευθερωτικό αγώνα της πατρίδας του.

Το συμπέρασμα είναι ότι για τον φιλόσοφο Νικόλαο Κοτζιά η ιστορικο-φιλοσοφική μέθοδος αποτελεί ένα ζήτημα που τίθεται σε πολλαπλά επίπεδα και, ενώ αυτή εκφράζει τον επιστημονικό χαρακτήρα της ιστορίας της φιλοσοφίας, δεν τον εξαντλεί. Καθόσον ο προσδιορισμός της επιστημονικότητας είναι θέμα της θεωρίας και του συνδυασμού των συστηματικών αρχών και της μεθόδου.

27. 'Ο.π. σ. 511-512, σ. 515, σ. 525.

28. 'Ο.π. σ. 524.

GEORGIA APOSTOLOPOULOU

DIE METHODE DER PHILOSOPHIEGESCHICHTSCHREIBUNG
IN DER SICHT VON NIKOLAOS KOTZIAS
(Zusammenfassung)

Nikolaos Kotzias (1814-1885) ist der bedeutendste Philosophiehistoriker in Griechenland des neunzehnten Jahrhunderts. In seiner fünfbandigen *Geschichte der Philosophie* (Athen, 1876-1884) stellt er die Geschichte der Philosophie von der ältesten Zeit bis zum neunzehnten Jahrhundert dar. In seiner Broschüre *Schelling, nämlich einiges über sein Leben und seine Philosophie* (Athen, 1855) entwickelt er die Hauptpunkte der Philosophie seines Lehrers. In seinem *Traktat über das akademische Studium* (Athen, 1858) liefert er eine Theorie über die Organisation des wissenschaftlichen Wissens. Dabei berücksichtigt er auch Schellings *Vorlesungen über die Methode des akademischen Studiums*, akzeptiert aber dessen Positionen nur in wenigen Fällen.

Kotzias betrachtet die Methode der Philosophiegeschichtsschreibung als ein Problem der Theorie der Philosophiegeschichte, dessen Untersuchung nur unter Vorgabe einiger geschichtsphilosophischer Elemente möglich ist. Wie er meint, Hegel habe das einmalige Modell einer einheitlichen Behandlung dieser Aspekte geliefert und es zugleich mit einem hohen Realitäts- und Rationalitätsanspruch belastet; da in der Geschichte weder das Vernünftige wirklich noch das Wirkliche vernünftig geworden sei, sei notwendig, eine grundsätzliche Revision der Auffassungen sowohl von der Philosophie als auch von der Geschichte vorzunehmen.

Somit verlegt Kotzias die Konstitution der Geschichte auf die Textüberlieferung und bestimmt die Philosophiegeschichte als die Kontinuität von "Aporie und Lösung", d.h. von Frage und Antwort über das Verhältnis der Seienden zum Seinsgrund, die jedes System auf eigener Weise darstelle. Infolgedessen habe die Philosophiegeschichtsschreibung zu erklären, auf welcher Weise jedes System diese Aporie gelöst habe. Konstitution und Kontinuität der Geschichte setzen einen philosophischen Begriff der Geschichte voraus, der zugleich das Verhältnis der Philosophie zur eigenen Geschichte erkläre. Daraus ist ersicht-

lich, dass für Kotzias die Methode der Philosophiegeschichtsschreibung das philosophische und das historische Element verbinden muss, wobei die Differenz zwischen Philosophie und Geschichte weiterhin besteht; denn zwischen beiden waltet die Textüberlieferung, die durch den Begriff nicht kann ersetzt werden.

Wenn Kotzias die Auffassung von der Geschichte als der Geschichte des Absoluten zurückweist und für die Differenz zwischen philosophischer Vernunft und geschichtlicher Wirklichkeit plädiert, will er die Differenz zwischen Theorie und Praxis aufrechterhalten, damit die politische Freiheit von der totalen Theorie nicht absorbiert wird. Dabei behält die Philosophie das Primat unter der Voraussetzung, dass sie die Bildung des Bürgers als die Vermittlung zwischen Theorie und Praxis anerkennt. Letzten Endes dienen sowohl die Philosophie als auch ihre Geschichte der Bildung, da beide die Fragen nach dem Seinsgrund und nach der Freiheit als die bestimmenden Elemente des Denkens und des Handelns aufweisen.

